

Ihmiskaupan uhrin ulkomaalaisuus psyykkisen kontrollin välineenä

OT00BF79-3002

Ihmiskaupan ehkäisy ja torjunta

ON-työ

Laatija:

Julia Kyllönen

14.5.2026

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

ON-työ

Oppiaine: Rikosoikeus

Tekijä: Julia Kyllönen

Otsikko: Ihmiskaupan uhrin ulkomaalaisuus psyykkisen kontrollin välineenä

Ohjaajat: Venla Roth ja Jani Hannonen

Sivumäärä: I -VIII ja 1–21 sivua

Päivämäärä: 14.5.2026

Tutkimus perustuu seminaarityöhön, jonka ovat laatineet Siiri Ala, Hetastiina Häggman, Katriina Kuusinen ja Julia Kyllönen.

Tutkielma tarkastelee ihmiskaupan uhrin ulkomaalaisuuden merkitystä psyykkisen kontrollin välineenä. Tutkimuksen keskiössä ovat ulkomaalaisuuden merkitys ihmiskaupan uhrin asemassa, määräysvaltaan ottaminen ihmiskaupan tekotapana sekä erityisesti psyykkinen kontrolli sekä sen hyödyntäminen ihmiskaupassa. Tarkoituksena on selvittää, minkälainen merkitys ihmiskaupan uhrin ulkomaalaisuudella on psyykkisen kontrollin mahdollistajana.

Tutkimuskysymyksiin pyritään vastaamaan hyödyntämällä lainsäädäntöä, lain esitöitä, oikeuskäytäntöä, oikeudellista ja oikeuspsykologista kirjallisuutta sekä tutkimusta. Lisäksi tutkimuksessa hyödynnetään erinäisiä virallislähteitä. Tutkimus on pääasiassa lainopillinen, mutta sitä täydennetään myös oikeuspsykologisella tiedolla.

Tutkielman ensimmäisessä osassa määritellään määräysvaltaan ottaminen ja psyykkinen kontrolli ihmiskaupan tekotapoina. Tämän jälkeen tutkielmassa käsitellään ihmiskaupan uhrin ulkomaalaisuuden merkitystä ja sen vaikutuksia riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan syntyyn. Lopuksi tarkastellaan haavoittuvuustekijöitä, jotka erityisesti altistavat psyykkiselle kontrollille.

Psyykkinen kontrolli on fyysistä kontrollia yleisempää, mutta sen tunnistaminen on usein haastavaa. Ulkomaalaisuuden merkitystä psyykkisen kontrollin mahdollistajana ei ole toistaiseksi tunnistettu riittävän selkeästi oikeuskäytännössä tai viranomaistoiminnassa. Tutkimuksen tavoitteena on lisätä tietoisuutta psyykkisen kontrollin keinoista ja vaikutuksista erityisesti ulkomaalaisten ihmiskaupan uhrien kohdalla.

Tutkimus osoittaa, että uhrin ulkomaalaisuus on keskeinen psyykkisen kontrollin mahdollistava tekijä. Erityisesti ulkomaalaisen uhrin kielimuuri, haavoittuvainen asema sekä oikeudellinen tietämättömyys vieraasta yhteiskunnassa mahdollistavat psyykkisen kontrollin hyödyntämisen ihmiskaupan tekotapana. Tutkimustulosten perusteella tutkimuksessa esitetään, että uhrin ulkomaalaisuus ja psyykkisen kontrollin ilmenemismuodot tulisi huomioida nykyistä systemaattisemmin ihmiskaupan uhrien tunnistamiseksi sekä heidän suojaamisensa tehostamiseksi.

Avainsanat: rikosoikeus, ihmiskauppa, määräysvaltaan ottaminen, uhrin ulkomaalaisuus, riippuvainen asema, turvaton tila, psyykkinen kontrolli

Sisällys

Ihmiskaupan uhrin ulkomaalaisuus psyykkisen kontrollin välineenä.....	I
Lähteet.....	IV
Lyhenteet	VIII
1 Johdanto, tutkimuskysymys ja tutkimusmetodi.....	1
1.1 Tutkimuksen tausta.....	1
1.2 Tutkimuskysymys, tutkimusmetodi ja rajaukset.....	2
2 Määräysvaltaan ottaminen ihmiskaupan tekotapana.....	4
2.1 Lakimuutos valtaan ottamisesta määräysvaltaan ottamiseen.....	5
2.2 Psyykkinen kontrolli määräysvaltaan ottamisen keinona.....	6
3 Ihmiskaupan uhrin ulkomaalaisuus	8
3.1 Ulkomaalaisuus lain esitöiden valossa	8
3.2 Ulkomaalaisuuden arviointi määräysvaltaan ottamisen soveltamiskäytännössä	8
3.3 Ulkomaalaisuus lain esitöiden ja oikeuskäytännön valossa	10
4 Riippuvainen asema ja turvaton tila	12
4.1 Riippuvainen asema ja turvaton tila ihmiskaupan tekotapoina.....	12
4.2 Riippuvainen asema ja ulkomaalaisuus	13
4.3 Turvaton tila ja ulkomaalaisuus.....	15
5 Psyykkiselle kontrollille erityisesti altistavat haavoittuvuustekijät	18
5.1 Uhrin traumasidos.....	18
5.2 Uhrin tunneside tekijään.....	18
5.3 Uhrin sosiaalinen syrjäytyneisyys	19
6 Johtopäätökset.....	20

Lähteet

Kirjallisuus

- Casassa, Kaitlin – Knight, Logan – Mengo, Cecilia, Trauma Bonding Perspectives From Service Providers and Survivors of Sex Trafficking: A Scoping Review. Trauma, Violence, & Abuse, 23(3) 2022, s. 969–984.
- Frände, Dan – Hyttinen, Tatu – Kalliokoski, Heikki – Korkka-Knuts, Heli – Matikkala, Jussi – Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Viljanen, Pekka – Wahlberg, Markus – Korkkal-Knuts, Heli, Keskeisetrikokset (5., uudistettu painos.) Edita 2023.
- Hirvonen, Ari, Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Helsingin yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta 2011.
- Hopper, Elizabeth – Hidalgo, José, Invisibile chains: Psychological coercion of human trafficking victims. Intercultural human rights law review, 1,185. 2006.
- Jokinen, Anniina – Ollus Natalia, Viuhko, Minna, Ehdoilla millä hyvänsä – Työperäinen ihmiskauppa ja ulkomaalaisten työntekijöiden hyväksikäyttö Suomessa. HEUNI 2011.
- Jokinen, Anniina – Ollus, Natalia, "Tuulikaapissa on tulijoita": Työperäinen ihmiskauppa ja ulkomaalaisten työntekijöiden hyväksikäyttö ravintola- ja siivousaloilla. HEUNI 2014.
- Kimpimäki, Minna, Ulkomaisten työntekijöiden hyväksikäyttö: ihmiskauppaa, kiskonnantapaista työsyryntää vai alipalkkausta? Lakimies 5/2021, s. 785–811.
- Koivukari, Kristiina – Korkka-Knuts, Heli – Mahmood, Venus – Melander, Sakari, Ihmiskauppa ja sen lähirikokset. Säännösten soveltamiskäytäntö. Valtioneuvoston kanslia 2022.
- Korkman, Julia, Ihmiskauppa: pakottava kontrolli ja rikostutkintaan liittyvä kuulustelu. Policy brief 2/2023.
- Korkman, Julia, Pakottava kontrolli on oikeusjärjestelmälle vaikeasti ymmärrettävä, mutta olennainen ilmiö. Edilex vierashuone 21.3.2024.
- Nuotio, Anna, Ihmiskaupan uhrien tunnistamis- ja ohjausmekanismi (NRM): Käsikirja uhrien tunnistamiseen ja auttamiseen. Oikeusministeriön julkaisuja, 2025:5.
- Ollus, Natalia – Korkman, Julia – Pekkarinen – Anna-Greta – Jokinen, Anniina, Ihmiskaupparikosten esitutkinta uhrinäkökulmasta. Järjestöjen näkemyksiä

ihmiskaupan uhrien auttamiseen ja sen haasteisiin esitutkinnassa.

Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 146. HEUNI 2024.

Pihlaja, Saara – Piipponen, Juulia, Selvitys Rikosuhripäivystyksen asiakkuudessa olevien seksuaaliväkivaltaa kokeneiden ihmiskaupan uhrien tapauksista ja tilanteista. Oikeusministeriön julkaisuja, 2023:23.

Roth, Venla, Defining Human Trafficking and Identifying Its Victims: A Study on the Impact and Future Challenges of the International, European and Finnish Legal Responses to Prostitution-Related Trafficking in Human Beings. Turun yliopisto 2010.

Roth, Venla, Ihmiskaupasta suomalaisessa työelämässä. Oikeus 3/2010 s. 278–287.

Roth, Venla – Luhtasaari, Mia, Suomi torjuu ihmiskauppaa: Ihmiskaupan vastainen toimintaohjelma. Oikeusministeriö 2021.

Roth, Venla, Näkymättömät uhrit: seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvän ihmiskaupan tunnistaminen. Lakimies 5/2011, s. 975–999.

Sahramäki, Iina – Willman-Koistinen, Minna – Kankaanranta, Terhi, Ihmiskaupparikollisuuden esitutkinta poliisissa. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 145. Grano Oy 2024.

Vilkka, Hanna, Kirjallisuuskatsaus metodina, opinnäytetyön osana ja tekstilajina. Art House 2023.

Viuhko, Minna, Aktiivisia toimijoita vai passiivisia uhreja? Ihmiskaupan uhrien rajoitettu toimijuus. Oikeus 4/2013, s. 358–404.

Viuhko, Minna, Restricted agency, control, and exploitation – Understanding the agency of trafficked persons in the 21st-century Finland. HEUNI 2019.

Ylinen, Pekka – Jokinen, Anniina – Pekkarinen, Anna-Greta – Ollus, Natalia – Jenu, Katja-Pia – Skur, Thomas, Työperäisen ihmiskaupan paljastaminen. HEUNI 2020.

Virallislähteet

HE 103/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 34/2004 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 221/2005 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimuksen

ihmiskauppaa ja maahanmuuttajien salakuljetusta koskevien lisäpöytäkirjojen hyväksymisestä ja niiden lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta sekä laeiksi rikoslain 20 luvun ja järjestyslain 7 ja 16 §:n muuttamisesta.

LaVM 15/2014 vp. Lakivaliokunnan mietintö Hallituksen esityksestä eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HaVM 37/2022 vp. Hallintovaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä eduskunnalle laiksi ulkomaalaislain muuttamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi.

Eurooppalaiset ja kansainväliset oikeuslähteet

Euroopan ihmisoikeussopimus (Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi) 63/1999.

Euroopan neuvoston yleissopimus ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta 22/2012 (ihmiskaupan vastainen yleissopimus).

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi ihmiskaupan ehkäisemisestä ja torjumisesta sekä ihmiskaupan uhrien suojelemisesta ja neuvoston puitepäättöksen 2002/629/YOS korvaamisesta 2011/36/EU (Ihmiskauppadirektiivi).

Kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimus 20/2004 (Palmerin sopimus).

Kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimuksen lisäpöytäkirja ihmiskaupan, erityisesti naisten ja lasten kaupan ehkäisemisestä, torjumisesta ja rankaisemisesta 71/2006 (Palmerin sopimuksen lisäpöytäkirja).

Oikeustapaukset

KKO 2014:80

KKO 2022:2

THO:2013:8 (R 12/1529)

Muut lähteet

Heinikari, Markku – Hätönen, Pekka, Helsingin poliisilaitoksen asiantuntijalausunto hallintovaliokunnalle asiassa: HE 114/2022.

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän tilastot 2025. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä. https://ihmiskauppa.fi/wp-content/uploads/2026/01/Tilastot_2025.pdf. (Luettu 28.3.2026).

Ihmiskaupan vuosikatsaus 2024. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä. <https://ihmiskauppa.fi/wp-content/uploads/2025/03/Vuosikatsaus2024.pdf> (Luettu 28.3.2026).

Oleskelulupahakemus kausityötä varten. Maahanmuuttovirasto 2026. <https://migri.fi/kausityoolleskelulupa>. (Luettu 28.3.2026).

Ylikomi, Riitta, Traumapsykologisen tiedon hyödyntäminen ihmiskaupan vastaisessa työssä on edistynyt. Yhdenvertaisuusvaltuutettu blogi 2019. <https://yhdenvertaisuusvaltuutettu.fi/-/traumapsykologisen-tiedon-hyodyntaminen-ihmiskaupan-vastaisessa-tyossa-on-edistynyt>. (Luettu 3.4.2026).

Työryhmän osamietintö: Ihmiskauppa, paritus ja prostituutio. Oikeusministeriön työryhmä mietintö 2003:5.

Lyhenteet

EU	Euroopan unioni
ETA	Euroopan talousalue
HE	hallituksen esitys
HO	hovioikeus
HEUNI	Euroopan kriminaalipolitiikan instituutti
KKO	korkein oikeus
RL	rikoslaki 39/1889
OM	oikeusministeriö

1 Johdanto, tutkimuskysymys ja tutkimusmetodi

1.1 Tutkimuksen tausta

Ihmiskauppa on maailmanlaajuinen ongelma, jota pidetään yhtenä vakavimmista perus- ja ihmisoikeuksia loukkaavista rikoksista. Ihmiskaupassa tekijä pyrkii ottamaan uhrin valtaansa kontrolloimalla, manipuloimalla ja uhkailemalla tätä niin, ettei uhri enää kykene suojautumaan hyväksikäytöltä tai irtautumaan siitä.¹ Ihmiskauppa on monimuotoinen ilmiö ja tyypillistä ihmiskaupan uhria on hankala rakentaa. Suomea pidetään yhtenä ihmiskaupan uhrien kohde- ja kauttakulkumaana², tästä huolimatta sille, kuinka suuri osa Suomessa tapahtuvan ihmiskaupan uhreista on ulkomaalaisia, ei ole yksiselitteistä tai tarkkaa vastausta.

Ulkomaalaisilla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa henkilöitä, jotka ovat kolmansien maiden, eli muiden kuin EU- tai ETA-maiden kansalaisia. Suomessa tapahtuvalla ihmiskaupalla puolestaan tarkoitetaan ihmiskauppaa, jossa itse ihmiskaupparikos on tapahtunut kokonaan tai osin Suomessa, alueella, johon suomalaisten tuomioistuinten tuomiovalta ulottuu.

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä ylläpitää tilastoja palveluidensa piirissä olevista uhreista, ja vuonna 2025 Suomessa ihmiskaupan uhriksi joutuneista 88 prosenttia oli ulkomaalaisia ja 84 prosenttia kolmansien maiden kansalaisia. Luvut olivat suunnilleen samat myös vuonna 2024.³ Auttamisjärjestelmä ei tavoita kaikkia ihmiskaupan uhreja, joten vuosittaiset tilastot eivät kuvaa ilmiön koko laajuutta. Koska ulkomaalaisten osuus auttamisjärjestelmässä on viime vuosina ollut noin 90 prosentin tuntumassa ja kolmansien maiden kansalaisten reilusti yli 80 prosenttia, voidaan kuitenkin perustellusti arvioida, että jakauma olisi jokseenkin samansuuntainen kaikkien ihmiskaupan uhrien kohdalla. Näin ollen voidaan todeta, että suurin osa ihmiskaupan uhreista Suomessa on ulkomaalaisia, minkä vuoksi ihmiskaupan oikeudellinen tarkastelu ulkomaalaisuuden näkökulmasta on perusteltua ja tarkoituksenmukaista.

¹ Roth 2011, s. 975.

² Sähramäki – Willman-Koistinen – Kankaanranta 2024, s. 36.

³ Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä 2024 ja 2025. Luvuissa on huomioitu sekä tunnistetut uhrin että heidän alaikäiset lapsensa. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän asiakkaiden suurimmat kansalaisuusryhmät olivat vuonna 2025 Somalia, Irak, Afganistan, Thaimaa sekä Nepal.

1.2 Tutkimuskysymys, tutkimusmetodi ja rajaukset

Tutkimuksessa tarkastellaan ihmiskaupan uhrin ulkomaalaisuuden merkitystä psyykkisen kontrollin välineenä. Tutkimuksen tavoitteena on lisätä tietoisuutta psyykkisen kontrollin keinoista ja vaikutuksista erityisesti ulkomaalaisten ihmiskaupan uhrien kohdalla.

Tutkimusta lähestytään seuraavien tutkimuskysymyksen kautta:

1. Mitkä ovat psyykkisen kontrollin keinot määräysvaltaan ottamisen kontekstissa?
2. Mikä vaikutus uhrin ulkomaalaisuudella on psyykkisen kontrollin välineenä?

Tutkimuskysymyksiin pyritään vastaamaan hyödyntämällä lainsäädäntöä, lain esitöitä, oikeuskäytäntöä, oikeudellista ja oikeuspsykologista kirjallisuutta sekä tutkimusta. Lisäksi tutkimuksessa hyödynnetään erinäisiä virallislähteitä. Tutkimus on pääasiassa lainopillinen⁴, mutta täydennän tutkimusta myös oikeuspsykologisella tiedolla ja tämän lisäksi tutkimuksen kannalta keskeinen aineisto on jäsennetty kirjallisuuskatkausten avulla.⁵

Määräysvaltaan ottamista ja psyykkistä kontrollia ei ole juurikaan tarkasteltu erityisesti ulkomaalaisten uhrien näkökulmasta, vaikka suurin osa Suomessa tunnistetuista ihmiskaupan uhreista on ulkomaalaisia.⁶ Lisäksi lainsäädännön uudistuksen myötä psyykkinen kontrolli on nostettu keskeiseksi osaksi ihmiskaupan tunnusmerkistöä, minkä vuoksi aiheen tarkastelu on sekä ajankohtaista että oikeudellisesti perusteltua.

Tutkimuksessa rajataan tarkastelu Suomessa tapahtuvaan ihmiskauppaan. Käsitteellä *uhri* viitataan tässä tutkimuksessa, paitsi ihmiskaupan tunnusmerkistön täyttäneen toiminnan kohteena oleviin henkilöihin, myös henkilöihin, jotka ovat erinäisten haavoittuvuustekijöiden vuoksi vaarassa tulla hyväksikäytetyiksi. *Haavoittuvuustekijöillä* tarkoitetaan henkilöön liittyviä, tilannekohtaisia sekä yhteiskunnallisia tekijöitä, jotka voivat lisätä uhrin riskiä joutua ihmiskaupan uhriksi.⁷

⁴ Lainoppi eli oikeusdogmatiikka systematisoi sekä tulkitsee jo voimassa olevaa oikeutta. Hirvonen 2011, s. 21–22.

⁵ Kirjallisuuskatsaus on menetelmä, jossa alkuperäistutkimuksen ja muun aiheeseen liittyvän olennaisen tiedon keskeinen sisältö tiivistetään ja hyödynnetään tutkimuskysymykseen vastaamisessa. Vilka 2023, luku 1 Kirjallisuuskatsaus metodina.

⁶ Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä 2025.

⁷ Nuotio 2025, s. 33.

Psyykkisellä kontrollilla tarkoitetaan ei-fyysistä kontrollointia. Ei-fyysinen hyväksikäyttö ja sen keinot ovat moninaisia⁸, joten usein psyykkinen kontrolli ilmenee useamman hyväksikäyttökeinoon kautta. Termiä psyykkinen kontrolli käytetään määräysvaltaan ottamiseen liittyvissä lain esitöissä, minkä vuoksi käytän termiä psyykkinen kontrolli kuvaamaan laajemmin myös psykologista kontrollia.

⁸ Roth 2010, s. 282.

2 Määräysvaltaan ottaminen ihmiskaupan tekotapana

Ihmiskauppa on vapauteen kohdistuva ja ihmisoikeuksia loukkaava rikos, jota koskeva sääntely on Suomessa keskitetty rikoslakiin (RL, 39/1889). Rikoslain ihmiskauppaa koskevat säännökset tulivat voimaan 1.8.2024, samalla korvaten aiemman ihmisryöstöä koskeneen säännöksen. Ennen vuotta 2004 ihmiskauppaa ei ollut kriminalisoitu Suomessa lain tasolla, vaikka ihmiskaupasta oli olemassa myös Suomea velvoittavaa kansainvälistä sääntelyä. Kansainvälinen sääntely oli varsin yksityiskohtaista ja sitä voidaanakin pitää yhtenä keskeisenä tekijänä ihmiskaupan kriminalisoinnin sekä lakimuutoksen tarpeelle Suomessa.⁹

Ihmiskauppasäännöksen taustalla ovat kansainväliset ja eurooppaoikeudelliset velvoitteet. Kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen YK:n yleissopimuksen ns. Palermon sopimuksen lisäpöytäkirja (SopS 70–73/2006) edellyttää ihmiskaupan kriminalisointia.¹⁰ Sama velvoite sisältyy Euroopan neuvoston yleissopimukseen ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta (CETS 197). Näiden velvoitteiden rikosoikeudellinen ydin on ihmiskaupan säätäminen rangaistavaksi.¹¹ EU-oikeudessa rikoslaissa olevaa ihmiskaupan määritelmää vastaa Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2011/36/EU ihmiskaupan ehkäisemisestä ja torjumisesta sekä ihmiskaupan uhrien suojelemisesta.

Palermon sopimukseen kuuluva lisäpöytäkirja määrittelee ihmiskaupan muodostuvan kolmesta osasta; teosta, keinoista ja tarkoituksesta. Käsiteltävänä oleva määräysvaltaan ottaminen on yksi keskeinen ihmiskaupan tekotapa. Palermon lisäpöytäkirjan sisältämä ihmiskaupan määritelmä¹² on sittemmin omaksuttu laajasti Euroopan unionin alueella sekä kansallisessa lainsäädännössä.¹³

Rikoslain 25 luvun 3 §:n mukaan ihmiskauppa on kyseessä silloin, kun *henkilö käyttämällä hyväksi toisen riippuvaista asemaa, turvatonta tilaa, erehdystä tai painostusta taikka maksamalla tai vastaanottamalla korvauksen ottaa toisen määräysvaltaansa tai muuten järjestää tämän seksuaalisen hyväksikäytön, pakkotyön, pakkoavioliiton, muiden*

⁹ OM 5/2003, s. 51.

¹⁰ Frände ym. 2023, s. 485.

¹¹ Koivukari ym. 2022, s. 50.

¹² Palermon yleissopimuksen määritelmä; Ihmiskauppa tarkoittaa hyväksikäytöntarkoituksessa tapahtuvaa henkilöiden värväystä, kuljettamista, siirtämistä, kätkemistä tai vastaanottamista voimankäytöllä uhkaamisen tai voimankäytön tai muun pakottamisen, sieppauksen, petoksen, harhaanjohtamisen, vallan väärinkäytön tai haavoittuvan aseman hyödyntämisen avulla, taikka toista henkilöä vallassaan pitävän henkilön suostumuksen saamiseksi annetun tai vastaanotetun maksun tai edun avulla.

¹³ HE 221/2005 vp.

ihmisarvoaloukkaavien olosuhteiden tai elinten poistamisen kohteeksi. Jonkin 3 §:n 1 momentissa mainituista keinoista on täytyttävä, jotta kyseessä on ihmiskauppa.

Määräysvaltaan ottaminen tarkoittaa rikoslain mukaan sitä, että tekijällä on tosiasiallisesti mahdollisuus päättää uhrin toiminnasta. Kyse ei välttämättä ole fyysisestä pakottamisesta, vaan määräysvalta voi toteutua myös psyykkisin, taloudellisin tai sosiaalisin keinoin.

Määräysvaltaan ottaminen voi tapahtua asteittain ja esimerkiksi alun perin vapaaehtoisesti solmittu työsopimus voi muuttua ajan kuluessa pakotetuksi. Rikoslain ihmiskauppasäännöksen keinojen sekä tekotapojen välillä tulee olla yhteys, toisin sanoen, keinoja on pitänyt käyttää säännöksen mukaisen tekotavan toteuttamisessa.¹⁴ Määräysvalta syntyy käytännössä riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan hyväksi käyttämisestä tai toisen painostamisesta.¹⁵

2.1 Lakimuutos valtaan ottamisesta määräysvaltaan ottamiseen

Ensimmäistä ihmiskauppaan liittyvää säännöstä on uudistettu tammikuun 1. päivänä 2015 voimaan tulleella muutoksella, jossa ihmiskaupan määritelmää päivitettiin sekä rikoslain 25 luvun 3 §:n sisältöä täsmennettiin. Lakimuutoksella lain aiempi sanamuoto *valtaan ottaminen* muutettiin muotoon *määräysvaltaan ottaminen*.

Lainsanamuodon muuttamisella oli kahdenlainen tavoite. Hallituksen esityksessä 103/2014 muutosta perustellaan sillä, että *määräysvaltaan ottaminen* vastaa paremmin Suomea sitovia, kansainvälisissä asiakirjoissa asetettuja ihmiskaupan kriminalisointivelvoitteita.¹⁶ Valtaan ottaminen sanamuotona oli asettanut tekotavan kynnyksen korkealle paitsi suhteessa kansainvälisiin kriminalisointivelvoitteisiin, myös suhteessa muihin tekotapoihin. Valtaan ottamisen soveltamiskynnys oli tasolla, jossa kahden osaseikan tuli täytyä; 1) henkilö menettää vapautensa ja 2) henkilö joutuu valtaan ottajan määräysvallan alaiseksi.¹⁷ Toisin sanoen valtaan ottamisen sanamuoto edellytti fyysisen liikkumisvapauden rajoittamista.

Hallituksen esityksen ohjaama tulkinta näkyy esimerkiksi valtaan ottamisen määrittelyn kannalta keskeisessä ratkaisussa KKO 2014:80. Ratkaisussa korkein oikeus totesi, että valtaan ottaminen rajoittuu lain esitöiden mukaisen tulkinnan perusteella tilanteisiin, joissa henkilön vapaus riistetään fyysistä liikkumisvapautta rajoittamalla ja sen lisäksi uhri altistetaan toisen

¹⁴ Frände ym. 2023, s. 501.

¹⁵ HE 103/2014 vp, s. 51.

¹⁶ HE 103/2014 vp, s. 51.

¹⁷ HE 34/2004 vp, s. 95.

vallintaan rinnastuvan määräysvallan alaiseksi.¹⁸ Valtaan ottamisen sanamuoto edellytti siis fyysisen liikkumisvapauden rajoittamista.

Lain nykyinen sanamuoto *määräysvaltaan ottaminen* ei edellytä fyysistä vapaudenriistoa. Tätä vastoin keskeistä on se, onko *asianomistaja menettänyt mahdollisuutensa toimia haluamallaan tavalla*.¹⁹ Edellä mainittu kuvastaa psyykkistä kontrollia, ja lainsäätäjän tarkoituksena on ollut psyykkisen kontrollin nostaminen määräysvaltaan ottamisen ilmentymistavaksi fyysisen vapauden riiston ohelle. Lainsäätäjä on nostanut keskiöön asianomistajan kyvyn toimia tahtonsa mukaisesti.²⁰ Lainesitöissä on tunnistettu kuinka tilanteet, joissa asianomistaja on menettänyt mahdollisuutensa toimia haluamallaan tavalla, saattavat olla hankalia tunnistaa ulkoapäin. Usein on kyse varsin monitahoisesta ja vaikeasti havaittavasta psyykkisestä painostamisesta tai pakottamisesta, jonka seurauksena teon kohde ei kykene toimimaan tahtonsa mukaisesti.²¹

2.2 Psyykkinen kontrolli määräysvaltaan ottamisen keinona

Psyykkisellä kontrollilla viitataan ei-fyysiseen käyttäytymiseen, jonka kautta sen kohteena oleva henkilö saadaan alistaiseen tai riippuvaiseen asemaan toiseen henkilöön nähden.²² Usein psyykkinen kontrolli on hienovaraista ja näkymätöntä vallankäyttöä, jota on vaikea havaita ulkopuolisen silmin. Psyykkinen kontrolli sisältää muun muassa muista henkilöistä eristämistä, manipulointia, uhkailua sekä uhrin jokapäiväisen elämän rajoittamista.²³ Psyykkisen kontrollin käytön seurauksena uhrin mahdollisuudet itsenäiseen tahdonmuodostukseen voivat rajoittua²⁴ ja usein kielteisillä psyykkisen kontrollin keinoilla saadaan aikaan pelon ilmapiiri, joka vaikuttaa rajoittavasti uhrin tahdonmuodostukseen. Psyykkinen kontrolli on fyysistä kontrollia yleisempää ja usein myös vakavampaa.²⁵

Lakimuutoksella määräysvaltaan ottamisen painopiste on siirtynyt fyysisestä vapauden rajoittamisesta uhrin tosiasiallisiin mahdollisuuksiin vaikuttaa omaan tilanteeseensa. Muutoksen pyrkimyksenä on ollut laajempi tulkinta, jossa määräysvallan olemassaolo voi perustua useiden tekijöiden yhteisvaikutukseen. Tämä laajempi tulkinta on uhrilähtöisempää,

¹⁸ KKO 2014:80, kohta 36.

¹⁹ HE 103/2014 vp, s. 41 ja s. 51.

²⁰ Koivukari ym. 2022, s. 160.

²¹ HE 103/2014 vp, s. 51.

²² Korkman 2023, s. 1.

²³ Hopper – Hidalgo 2006, s. 191–192.

²⁴ Korkman 2023, s. 1.

²⁵ Ollus ym. 2024, s. 13.

sillä uhrin yksilölliset olosuhteet saavat merkitystä arvioinnissa. Määräysvaltaa ei tule enää arvioida yksinomaan ulkoisten rajoitusten perusteella, vaan huomiota on kiinnitettävä myös psyykkisiin rajoitustekijöihin, kuten uhrin kokemaan pelkoon, traumasidokseen, aikaisempiin kokemuksiin sekä uhrin haavoittuvuuteen.

Psyykkiseen kontrolliin liittyy tyypillisesti vallan ja alistamisen kierre, jota hyväksikäyttäjä ylläpitää arvaamattomalla ja epäjohdonmukaisella käyttäytymisellään. Esimerkiksi yhtäkkinen väkivalta tai mielivaltaisten sääntöjen asettaminen pitää usein uhrin jatkuvassa epävarmuuden tilassa, joka tehostaa kontrollia ja voi synnyttää uhrin psyykkisen riippuvuuden tekijästä.²⁶ Ihmisen luontainen tarve sosiaaliseen vuorovaikutukseen voi kääntyä hyväksikäyttäjän eduksi tilanteissa, joissa tekijä on uhrin ainoa ihmiskontakti. Tällöin uhri saattaa hakea ainoaa mahdollista myönteistä vuorovaikutusta hyväksikäyttäjältään, mikä puolestaan voi synnyttää myötätuntoa ja solidaarisuuden tunnetta tekijää kohtaan ja siten entisestään vahvistaa hyväksikäyttäjän valtaa uhuriin.²⁷

Lain sanamuodon muutoksessa on ollut tarkoituksena tunnistaa psyykkinen kontrolli tekijänä, joka voi yksinään täyttää määräysvaltaan ottamisen määritelmän rikoslain 25 luvun 3 §:n mukaisena ihmiskaupan tekotapana.

²⁶ Hopper – Hidalgo 2006, s. 198.

²⁷ Korkman 2023, s.1.

3 Ihmiskaupan uhrin ulkomaalaisuus

3.1 Ulkomaalaisuus lain esitöiden valossa

Määräysvaltaa koskevassa hallituksen esityksessä tuodaan esille seikkoja, joista ulkomaalaisuuden voi tunnistaa määräysvaltaan ottamisessa. Esitöiden mukaan ulkomaalaisen uhrin osalta määräysvaltaan ottaminen voi ilmetä esimerkiksi velkasuhteeseen saattamisen, kielen opiskelun kieltämisen ja passin takavarikoimisen kautta. Nämä toimet rajoittavat osaltaan uhrin elämää, vapaata liikkumista sekä muita henkilökohtaisia vapauksia. Huomattavaa on, ettei lainesitöissä suoraan viitata fyysiseen vapaudenriistoon, vaan enemmänkin sellaisiin kontrolloikeuksiin, joilla uhri saadaan henkisen määräysvallan alaiseksi.²⁸

3.2 Ulkomaalaisuuden arviointi määräysvaltaan ottamisen soveltamiskäytännössä

Määräysvaltaan ottamista on arvioitu laajasti ihmiskauppaa koskevassa oikeuskäytännössä. *Koivukarin ym.* selvityksen mukaan siihen liittyviä psyykkisen kontrollin keinoja on kuitenkin tunnistettu oikeuskäytännössä vaihtelevasti. Selvitys osoittaa, että osassa tapauksista uhrin tosiasiallinen kyky toimia tahtomallaan tavalla on jätetty määräysvaltaan ottamisen arvioinnissa kokonaan huomiotta, kun taas osassa tapauksista uhrin mahdollisuudelle toimia toisin on annettu merkittävää painoarvoa. Erityisesti kaikkein hienovaraisimmat psyykkisen kontrollin keinot näyttävät jäävän kokonaan huomiotta.²⁹

Ulkomaalaisuuteen liittyviä osatekijöitä on arvioitu jo lain aiemman sanamuodon soveltamisaikana. Pakkotyötä koskevissa tuomioissa valtaan ottamisen tunnusmerkistön on katsottu täyttyvän muun muassa tilanteissa, joissa uhri on ollut kielitaidoton ja tietämätön ympäröivästä yhteiskunnasta, hänen passinsa on takavarikoitu, hän on ollut rahaton ja velkasuhteessa vastaajaan eikä hänellä ole ollut juurikaan vapaa-aikaa tai sosiaalisia kontakteja työpaikan ulkopuolelle.³⁰ Myös asianomistajan velkasuhteen vastaajaan sekä riippuvaisuuden tarjotusta työpaikasta, ruuasta ja asunnosta on katsottu riittävän

²⁸ HE 103/2014 vp, s. 6

²⁹ Koivukari ym. 2022, s. 159–160. Selvityksessä käsitellään yleisesti oikeuskäytäntöä, ilman ulkomaalaisuuden kontekstia. Mainittujen esimerkkien osalta ei ole tiedossa, millä tavalla nimenomaan ulkomaalaisuuteen liittyviä haavoittuvuustekijöitä on arvioitu.

³⁰ Koivukari ym. 2022, s. 157. Kts. tuomiot T-2015–12, T-2016–9, T-2015–14.

määräysvaltaan ottamisen tunnusmerkistön täyttymiseen, erityisesti silloin kun niihin on yhdistynyt kielitaidottomuus sekä sosiaalisen verkoston tai oleskeluluvan puute.³¹

Oikeuskäytännön perusteella ulkomaalaisen uhrin riippuvainen asema ja turvaton tila rakentuvat useista toisiinsa kytkeytyvistä elementeistä, eikä pelkkää kielitaidottomuutta tai passin takavarikointia ole yksinään katsottu riittäväksi niiden synnyttämiseen.

Tuomioistuimet ovat arvioineet ratkaisukäytännössään uhriin itseensä sekä hänen ja tekijän väliseen suhteeseen liittyviä seikkoja kokonaisuutena. Ulkomaalaisuuteen kytkeytyvät tekijät, kuten kielitaidottomuus tai tietämättömyys suomalaisesta yhteiskunnasta, eivät yksin tai yhdessäkään ole välttämättä riittäneet asettamaan uhria turvattomaan tilaan tai riippuvaiseen asemaan, vaan arvioinnissa on samanaikaisesti huomioitu esimerkiksi hankala taloudellinen tilanne, luku- ja kirjoitustaidottomuus sekä maanmiesten taholta tuleva uhkailu.³² Voidaankin todeta, että monet seikat, jotka eivät suoranaisesti kytkeydy uhrin ulkomaalaisuuteen, ovat silti tyypillisiä nimenomaan ulkomaalaisille uhreille. Esimerkkinä voidaan mainita maanmiesten uhkailu, johon saattaa liittyä kunnian tai kasvojen menettämisen pelkoa. Tämä ilmiö on tunnistettavissa monissa kolmansista maista tulevien kulttuureissa, joissa perheen sekä suvun kunnian säilyminen on tärkeää. Vaikea taloudellinen tilanne puolestaan kytkeytyy usein kynnysrahan maksamiseen. Kynnysrahalla tarkoitetaan vastikkeetonta rahasummaa, joka peritään Suomeen pääsyn vastikkeena tyypillisesti jo lähtömaassa.³³

Edellä esitetyn perusteella merkittävä osa tuomioistuinten ulkomaalaisten ihmiskaupan uhrien kohdalla arvioimista turvattoman tilan ja riippuvaisen aseman elementeistä kytkeytyy tavalla tai toisella uhrin ulkomaalaisuuteen. Ihmiskaupan keinoin luotu määräysvalta merkitsee viime kädessä uhrin psyykkistä kontrollointia.³⁴ Uhrin psyykkinen kontrollointi onkin monissa tapauksissa mahdollistunut nimenomaan uhrin ulkomaalaisuuden vuoksi.

Tyypillinen yhdistelmä, jonka vuoksi uhrin on katsottu olevan riippuvaisessa asemassa ja/tai turvattomassa tilassa on uhrin kielitaidottomuus yhdistettynä siihen, ettei uhri tiedä suomalaisen yhteiskunnan käytänteistä tai oleskelee itselleen muutoin hyvin vieraassa maassa. Tätä yhdistelmää on arvioitu oikeuskäytännössä usein erityisesti työperäisen ihmiskaupan tapauksissa.³⁵ Epäselvää on se, kuinka usein kielitaidottomuuden ja vieraassa maassa

³¹ Koivukari ym. 2022. Kts. tuomio T-2015–15.

³² Koivukari ym. 2022, s. 147–157.

³³ HaVM 37/2022 vp, s. 9.

³⁴ HE 103/2014 vp, s. 51.

³⁵ Koivukari ym. 2022, s. 120–130.

olemisen on katsottu riittävän määräysvaltaan ottamisen tunnusmerkistön eli psyykkisen kontrollin täyttymisessä. Joissain tapauksissa määräysvaltaan ottamisen tunnusmerkistön on katsottu täytyvän juuri näiden haavoittuvuustekijöiden hyväksi käyttämisen kautta.³⁶

Koska lain sanamuodon muutoksen tarkoituksena oli osaltaan madaltaa valtaan ottamisen soveltamiskynnystä³⁷ ja nostaa psyykkisen kontrollin muodot fyysisen vapauden riiston rinnalle³⁸, olisi loogista, että mainittujen haavoittuvuustekijöiden hyväksikäyttö katsottaisiin tuomioistuimissa edelleen riittäväksi määräysvaltaan ottamisen tunnusmerkistön täyttymiselle. Toisin sanoen kielitaidottomuus ja tietämättömyys ympäröivästä yhteiskunnasta voisivat yhdessä muodostaa sellaisen riippuvan aseman ja/tai turvattoman tilan, jonka hyväksikäytön voidaan katsoa merkitsevän ulkomaalaisen uhrin psyykkistä kontrollia.

3.3 Ulkomaalaisuus lain esitöiden ja oikeuskäytännön valossa

Lain sanamuodon muutoksen tarkoituksena oli tunnistaa psyykkinen kontrolli tekijänä, joka yksinään täyttää määräysvaltaan ottamisen määritelmän.³⁹ Vaikka oikeuskäytännössä erityisesti kielitaidottomuutta ja tietämättömyyttä suomalaisesta yhteiskunnasta on pidetty keskeisinä riippuvaisen aseman ja/tai turvattoman tilan synnyttävinä elementteinä, ei kummastakaan haavoittuvuustekijästä ole mainintaa lain esitöissä.⁴⁰ Tästä huolimatta tuomioistuimet ovat oikeuskäytännössään arvioineet niitä osana turvattoman tilan ja/tai riippuvaisen aseman muodostumista.

Edellä mainittujen lisäksi erityisesti velkasuhdetta ja matkustusasiakirjojen haltuunottoa on pidetty osoituksina riippuvaisesta asemasta ja tekijöinä, joiden kautta uhrin voidaan katsoa olevan määräysvallan alainen.⁴¹ Myös lainsäätäjä on tunnistanut nämä seikat sellaisiksi ulkoisesti havaittaviksi tekijöiksi, joiden kautta määräysvaltaan ottaminen voi ilmetä erityisesti ulkomaalaisen uhrin kohdalla.⁴² Lain esitöissä mainittu *ulospäin havaittavuus* voi osaltaan selittää sitä, miksi myös tuomioistuimet ovat kyenneet tunnistamaan ja arvioimaan velkasuhdetta sekä matkustusasiakirjojen haltuunottoa määräysvaltaan ottamisen kontekstissa.

³⁶ Koivukari ym. 2022, s. 147–157.

³⁷ HE 103/2014 vp, s. 51

³⁸ Kimpimäki 2021, s. 789.

³⁹ Kimpimäki 2021, s. 790.

⁴⁰ Esityöt sisältävät ainoastaan maininnan suomen kielen opiskelun kieltämisestä.

⁴¹ Koivukari ym. 2022, s. 125–157

⁴² HE 103/2014 vp, s. 51.

Selvityksen perusteella tuomioistuimet ovat arvioineet lain esitöitä laajemmin erilaisia ulkomaalaisuuteen liittyviä haavoittuvuustekijöitä, joilla on katsottu olevan merkitystä määräysvaltaan ottamisen ja psyykkisen kontrollin muodostumisessa. Esimerkiksi korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 2022:2 tulkinnut ulkomaalaisuuden omaksi haavoittuvuustekijäkseen, vaikkei lain esitöissä ei ole erikseen käsitelty ulkomaalaisuutta.

Vaikka ulkomaalaisuus itsessään nimetään harvoin haavoittuvuustekijäksi, voidaan oikeuskäytännön perusteella todeta, että ulkomaalaisuuteen liittyvien haavoittuvuustekijöiden hyväksikäyttö on ainakin yhdessä arvioituna voinut riittää siihen, että uhrin katsotaan joutuneen tekijän määräysvallan ja psyykkisen kontrollin alaiseksi.⁴³ Oikeuskäytännön perusteella voidaan päätellä, että uhrin kielitaidottomuuden ja yhteiskuntaa koskevan tiedon puutteen arviointi on kytkeytynyt ulkomaalaisiin uhreihin kohdistuneen psyykkisen kontrollin arviointiin.

⁴³ Tässä yhteydessä on otettava huomioon, että mainitun oikeuskäytännön tarkastelu perustuu tältä osin yhteen soveltamiskäytäntöä kokoavaan tutkimukseen (Koivukari ym. 2022), joten täysin absoluuttista päätelmää kaikesta määräysvaltaan ottamista, psyykkistä kontrollia ja ulkomaalaisuutta koskevasta soveltamiskäytännöstä ei voida tällä perusteella tehdä.

4 Riippuvainen asema ja turvaton tila

4.1 Riippuvainen asema ja turvaton tila ihmiskaupan tekotapoina

Rikoslain ihmiskauppasäännöksen määräysvaltaan ottaminen liittyy läheisesti ihmiskaupan keinoihin. Lain esitöiden mukaan määräysvaltaan ottaminen toteutuu juuri näiden säännöksessä mainittujen ihmiskaupan keinojen kautta.⁴⁴ Ihmiskaupan keinoista rikoslain 25 luvun 3 §:n 1 momentin 1 kohdassa mainitaan toisen riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan hyväksikäyttö sekä painostaminen. Painostaminen on rajattu tämän tutkimuksen ulkopuolelle, koska tunnusmerkistötekijänä se lähestyy sisällöllisesti riippuvaista asemaa ja turvatonta tilaa. Lisäksi ulkomaalaisuuteen liittyvät haavoittuvuustekijät on lain esitöissä systematisoitu nimenomaan riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan käsitteiden alle.⁴⁵

Riippuvainen asema viittaa rikoksentekijän ja uhrin väliseen suhteeseen, ja turvaton tila puolestaan uhrin henkilökohtaisiin ominaisuuksiin.⁴⁶ Molemmat ovat rikosoikeuden kontekstissa niin sanottuja avoimia käsitteitä, eikä niitä ole määritelty tyhjentävästi lain esitöissä. Riippuvainen asema voi syntyä esimerkiksi työ-, sukulaisuus tai velkasuhteesta. Riippuvuussuhteen osapuolina ovat joko rikoksentekijä ja uhri, tai sitten rikoksentekijä käyttää uhrin ja kolmannen tahon riippuvuussuhdetta hyväkseen. Turvattomaan tilaan henkilö voi joutua esimerkiksi vaikean taloudellisen tilanteen, päihteiden käytön tai aikaisemman prostituution aiheuttaman vaikean sosiaalisen asemansa takia.⁴⁷

Riippuvaista asemaa ja turvatonta tilaa kuvaileva tilanne voidaan sanoittaa myös vallan väärinkäyttönä tai haavoittuvan aseman hyödyntämisenä, kuten Palermon yleissopimuksen ihmiskauppaa koskevassa lisäpöytäkirjassa (SopS 71/2006) ja Euroopan Unionin direktiivissä ihmiskaupan ehkäisemisestä ja torjumisesta sekä sen uhrien suojelemisesta (2011/36/EU) on tehty. Nämä kansainvälis- ja eurooppaoikeudelliset luonnehdinnat osoittavat eron riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan välillä; riippuvaisessa asemassa on kyse epätasapainoisen valtasuhteen hyväksikäytöstä ja turvattomassa tilassa keskiössä on henkilön haavoittuvainen asema. Suomalaisessa oikeuskäytännössä käsitteiden välinen raja ei ole täysin selvä, sillä riippuvaista asemaa ja turvatonta tilaa koskevissa ratkaisuissa tuomioistuimet ovat toisinaan

⁴⁴ HE 103/2014 vp, s. 51.

⁴⁵ HE 103/2014 vp, s. 50–51.

⁴⁶ HE 103/2014 vp, s. 6.

⁴⁷ HE 34/2004 vp, s. 93.

katsooneet samankaltaisten seikkojen täyttävän riippuvaisen aseman tunnusmerkistön ja toisinaan taas turvattoman tilan tunnusmerkistön.⁴⁸

Lakivaliokunta luopui vuoden 2014 lakimuutoksen yhteydessä ohjeistuksesta tulkita riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan käsitteitä suppeasti. Käytännössä suppea tulkinta merkitsi sitä, että ihmiskaupan tunnusmerkistö ulottui koskemaan vain sellaisia tekoja, joissa kyseisten käsitteiden soveltamisen edellytykset täyttyivät selkeästi.⁴⁹ Suppean tulkinnan ohjeistuksesta luovuttiin, koska lakivaliokunta tunnisti, että ihmiskaupparikoksissa käytetyt keinot ovat usein luonteeltaan varsin hienovaraisia ja psyykkiseen vaikuttamiseen perustuvia. Riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan käsitteiden tulkinnassa tapahtui siten samansuuntainen muutos kuin valtaan ottamisen käsitteen muuttamisessa määräysvaltaan ottamiseksi; psyykkisten kontrolloikeiden keskeinen merkitys uhrin hyväksikäytössä nostettiin aiempaa selvemmin tarkastelun keskiöön.

Hallituksen esityksen mukaan ihmiskaupan keinoilla luotu määräysvalta merkitsee asianomistajan psyykkistä kontrollointia.⁵⁰ Uhrin alistetaan tekijän psyykkisen kontrollin alaiseksi hyödyntämällä tämän riippuvaista asemaa ja/tai turvatonta tilaa. Tällöin riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan muodostavat haavoittuvuustekijät ovat väylä psyykkisen kontrollin toteuttamiselle. Tästä syystä kyseisten ihmiskaupan keinojen arviointi on keskeisessä asemassa määräysvaltaan ottamisen ja psyykkisen kontrollin oikeudellisessa tarkastelussa.

4.2 Riippuvainen asema ja ulkomaalaisuus

Ulkomaalaisuutta ei mainita rikoslain 25 luvun 3 §:ssä ihmiskaupan tunnusmerkistössä, mutta hallituksen esityksessä HE 103/2014 on tuotu esiin ulkomaalaisuuteen liittyviä seikkoja, jotka voivat altistaa riippuvaisen aseman syntymiselle. Tällaisia ovat esimerkiksi uhka rikoksen tai luvattoman maassa oleskelun paljastamisesta viranomaiselle sekä matkustusasiakirjojen tai muiden tärkeiden asiakirjojen luovuttaminen toiselle henkilölle. Vaikka riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan käsitteitä ei tule tulkita enää suppeasti⁵¹, on juuri näiden keinojen hyväksikäytön määrittely osoittautunut käytännössä erityisen vaikeaksi.⁵²

⁴⁸ Koivukari ym. 2022, s. 124.

⁴⁹ LaVM 15/2014 vp.

⁵⁰ HE 103/2014 vp, s. 51.

⁵¹ LaVM 15/2014 vp.

⁵² Kimpimäki 2021, s. 794.

Työperäisen ihmiskaupan uhri voi olla erityisen haavoittuvassa asemassa, sillä hänen oleskelulupa on usein sidottu työlupa, joko työpaikka- tai työalakohtaisesti.⁵³

Työpaikkakohtainen esimerkiksi kausitöissä yleinen työlupa voi käytännössä estää uhria irtautumasta työpaikastaan oleskeluluvan menettämisen pelossa ja johtaa näin työnantajaan nähden riippuvaiseen asemaan.⁵⁴ Työalakohtaisiin lupiin puolestaan liittyy ongelmia erityisesti tilanteessa, joissa uhrin kielitaito on puutteellinen tai hänen ymmärryksensä suomalaisesta yhteiskunnasta on rajallinen. Kun uhrin oleskelulupa tai jatkolupa on sidoksissa työntekoon, saattaa uhri tehdä töitä ilmaiseksi tai jopa maksaa työsuhteen saamisesta.

Ihmiskaupan uhri ei myöskään välttämättä pidä tarkoituksenmukaisena ilmoittaa viranomaisille työnantajan kanssa esiintyneitä epäkohtia, koska tämä voi vaarantaa hänen oleskeluluvan saamisen.⁵⁵ Lisäksi uhri ei aina tunnista joutuneensa ihmiskaupan uhriksi tai hänellä voi olla lähtömaastaan johtuvia kielteisiä kokemuksia viranomaisista, mikä voi vähentää uhrin halukkuutta paljastaa tekijän toimintaa tai tehdä yhteistyötä viranomaisten kanssa.⁵⁶ Psyykkistä kontrollia voidaan rakentaa ja ylläpitää viranomaisiin liittyvällä pelottelulla.⁵⁷ Hyväksikäyttäjä voi esimerkiksi uhata uhria lähtömaahan palauttamisella, mikäli tämä kertoo tilanteestaan ulkopuolisille tai viranomaisille.⁵⁸

Myös puutteellinen kielitaito voi altistaa riippuvaisen aseman syntymiselle, vaikka sitä ei olekaan nimenomaisesti mainittu hallituksen esityksessä HE 103/2014. Tilanteissa, joissa tekijä on kotoisin uhrin kanssa samasta lähtömaasta, hän saattaa olla ainoa henkilö, jonka kanssa uhri kykenee kommunikoidaan. Tällainen asetelma muodostaa herkästi epätasapainoisen valtasuhteen, jossa suomalaisia lakeja, viranomaiskäytäntöjä ja yhteiskunnallisia olosuhteita selitetään uhrille tekijän omien intressien mukaisesti. Kielitaidon puutteella on merkitystä myös viranomaisasioinnissa. Esimerkiksi jatkolupaa poliisilta hakeva uhri joutuu turvautumaan omaan tulkkiinsa, mikä saattaa vaikeuttaa hyväksikäyttökokemuksesta kertomista avoimesti ja turvallisesti.⁵⁹ *Koivukari ym.* selvityksessä tarkastelluissa tuomioissa kielitaidottomuus tai riittämätön kielitaito toistuvatkin riippuvaisen aseman perusteina yhdessä sen kanssa, ettei suomalainen yhteiskunta ole ollut

⁵³ Oleskelulupahakemus kausityötä varten. Maahanmuuttovirasto, 2026.

⁵⁴ Jokinen – Ollus – Viuhko 2011, s. 52.

⁵⁵ Jokinen – Ollus 2014, s. 69–73.

⁵⁶ Korkman 2023, s.2.

⁵⁷ Viuhko 2013, s. 387.

⁵⁸ Korkman Edilex 2024.

⁵⁹ Jokinen – Ollus 2014, s. 72.

uhreille tuttu.⁶⁰ Toisaalta näitä olosuhteita ei ole pidetty yksinään riittävinä osoittamaan riippuvaista asemaa tilanteissa, joissa asianosaisten välillä ei ole katsottu vallitsevan epätasapainoista valtasuhdetta.⁶¹

Hallituksen esityksen mukaan riippuvainen asema voi syntyä velkasuhteen seurauksena.⁶² Myös *Koivukari et al.* tarkastelemien tuomioiden perusteella epätasapainoinen valtasuhde voi perustua osapuolten väliseen velkasuhteeseen. Velkasuhde voi muodostua esimerkiksi rekrytointiin liittyvien kynnysrahamaksujen seurauksena, jolloin riippuvainen asema saattaa muodostua jo lähtömaassa.⁶³ Rekrytointimaksut voivat olla määrältään huomattavia, jopa kymmeniä tuhansia euroja, eivätkä ne vastaa todellisia kustannuksia. Usein niiden tarkoituksena on saattaa uhri velkasuhteeseen ja ylläpitää näin kontrollia uhriin.⁶⁴ Velkaa voidaan periä pidättämällä osa palkasta, ja joissakin tapauksissa työntekijän pankkikortti on luovutettu työnantajalle. Velka voi olla myös täysin keksitty, jolloin sen tarkoituksena on rajoittaa uhrin toimintamahdollisuuksia ja rakentaa psyykkistä kontrollia.⁶⁵

4.3 Turvaton tila ja ulkomaalaisuus

Ulkomaalaisen uhrin turvattoman tilan muodostumiseen vaikuttavat tyypillisesti uhrin haavoittuva asema sekä puutteellinen ymmärrys yhteiskunnasta ja omasta tilanteestaan.⁶⁶ Suomeen saapuneiden ja ihmiskaupan uhriksi joutuneiden ulkomaalaisten kohdalla kielitaidon puute on yksi keskeisimmistä turvattoman tilan syntymiseen vaikuttavista tekijöistä. Mikäli henkilöllä ei ole suomen kielen taitoa, hänen mahdollisuutensa integroitua suomalaiseen yhteiskuntaan ovat merkittävästi rajoittuneet.⁶⁷ Usein tekijät hyödyntävät juuri uhrin kielitaidottomuutta osana psyykkistä kontrollia. Kielitaidottoman ulkomaalaisen puutteellinen ymmärrys Suomen lainsäädännöstä ja yhteiskunnan toimintatavoista ovat omiaan lisäämään turvattoman tilan syntymistä. Tietämättömyys voi koskea myös uhrin omia oikeuksia sekä esimerkiksi työperäisessä ihmiskaupassa työsopimuksen sisältöä.⁶⁸

⁶⁰ Koivukari ym. 2022, s. 92.

⁶¹ Koivukari ym. 2022, s. 123.

⁶² HE 103/2014 vp, s. 6. Kts. myös Roth 2010, s. 274. Velkaantumista pidetään yhtenä tärkeimpänä ihmiskaupan piirteinä.

⁶³ Jokinen – Ollus – Viuhko 2011, s. 44.

⁶⁴ Jokinen – Ollus 2014, s. 64.

⁶⁵ Kimpimäki 2021, s. 696. Kts. myös Viuhko 2019, s. 82.

⁶⁶ Ylinen ym. 2020, s. 8 ja 14.

⁶⁷ Jokinen – Ollus 2014, s. 43.

⁶⁸ Ylinen ym. 2020, s. 13. Kts. myös Koivukari ym. 2022, s. 47.

Turvaton tila voi liittyä myös henkilön aikaisempiin kielteisiin kokemuksiin, kuten prostituutioon tai muuten vaikeaan sosiaaliseen asemaan. Turvattomuutta voivat lisätä lisäksi psyykkiseen tilaan vaikuttaneet kokemukset, kuten seksuaalinen hyväksikäyttö ja muu väkivalta.⁶⁹

Yhtenä turvatonta tilan muodostumiseen vaikuttavan tekijänä voidaan pitää uhrin taloudellista tilannetta. Usein ulkomailta Suomeen saapuvat ihmiskaupan uhrit ovat jo lähtömaassaan haastavassa taloudellisessa asemassa. He saapuvat suomeen usein pysyvän työluvan saamisen toivossa ja uskomuksessa hyvästä palkkatasosta, jolla he voisivat kattaa mahdollisen vakaantumisen kotimaassaan.⁷⁰ Todellisuudessa velkautuminen saattaa kuitenkin lisääntyä entisestään⁷¹, koska uhrit saavat usein huomattavasti luvattua vähemmän palkkaa ja he joutuvat jopa maksamaan kynnysrahaa saadakseen työpaikan.⁷² Ihmiskaupan uhriksi joutuvan taloudellista tilannetta käytetäänkin usein yhtenä psyykkisen kontrollin välineenä. Uhrilla ei välttämättä ole mahdollisuutta irtautua työstään, sillä työn menetyksen myötä jo valmiiksi haastava taloudellinen tilanne voi entisestään vaikeutua.

Ulkomaalaisten ihmiskaupan uhrien kohdalla keskeisenä turvattoman tilan muodostumiseen vaikuttavana tekijänä voidaan pitää uhrin oleskelulupaa sekä uhrin turvapaikanhakija- tai pakolaisstatusta. Uhrit voivat pelätä työpaikkansa menettämistä, sillä sen menettäminen saattaa johtaa myös työperäisen oleskeluluvan menettämiseen.⁷³ Oleskeluluvan mahdollinen menettäminen lisää uhrin turvattomuutta ja tätä haavoittuvuutta tekijät osaavat usein hyödyntää osana hyväksikäyttöä.

Suomessa ulkomailta tulleet ihmiskaupan uhrit saattavat pelätä viranomaisia ja suhtautua heihin epäluuloisesti.⁷⁴ Epäluottamus juontaa usein heidän lähtömaansa viranomaisiin, jotka ovat saattaneet olla korruptoituneita, väkivaltaisista tai jopa olla yhteydessä rikollisiin sekä ihmiskauppiaisiin.⁷⁵ Tällainen mahdollinen epäluottamus poliisia ja muita viranomaisia kohtaan voi estää uhreja viemästä asiaansa eteenpäin sekä hakeutumasta tarvitsemansa avun piiriin Suomessa.⁷⁶

⁶⁹ HE 103/2014 vp, s. 6.

⁷⁰ Jokinen – Ollus – Viuhko 2011, s. 35.

⁷¹ Roth 2010, s. 283.

⁷² Heinikari – Hätönen 2022, s. 4.

⁷³ Jokinen – Ollus 2014, s. 58–59.

⁷⁴ Jokinen – Ollus 2014, s. 58.

⁷⁵ Hopper – Hidalgo 2006, s. 198.

⁷⁶ Roth – Luhtasaari 2021, s. 70.

Ulkomaalaisen uhrin etninen tausta, kotimaan kulttuuri sekä tavat vaikuttavat voivat niin ikään vaikuttaa turvattoman tilan syntyyn.⁷⁷ Vaikka etnisen taustan merkitystä on arvioitu myös oikeuskäytännössä⁷⁸, on Suomessa viranomaisilla haasteita tunnistaa erilaisia kulttuurillisia osatekijöitä, jotka vaikuttavat uhrin haavoittuvaan asemaan. Suomen ja kolmansien maiden kulttuurilliset erot voivat osaltaan selittää näitä tunnistamisen haasteita. Joissakin tapauksissa jo itsessään uhrin tuntema kiitollisuudenvelka työnantajaa kohtaan saadusta työpaikasta voi olla omiaan lisäämään uhrin haavoittuvaista asemaa. Lisäksi joissakin kulttuureissa esiintyvä niin sanottu *kasvojen menettämisen pelko* voi vaikeuttaa uhrin asemaa entisestään.⁷⁹

Lisäksi mahdollisen sosiaalisen verkon puuttuminen voi merkittävästi vaikuttaa uhrin haavoittuvan aseman sekä turvattoman tilan syntymiseen. Ulkomailta Suomeen saapuneella henkilöllä ei välttämättä ole ystäviä, perhettä tai muuta sosiaalista tukiverkkoa Suomessa, mikä voi osaltaan lisätä turvattomuuden tunnetta ja vaikeuttaa esimerkiksi avun hakemista.⁸⁰ Usein tekijä tiedostaa uhrin haavoittuvan tilanteen ja käyttää syntyynyttä turvattomuutta hyväkseen. Tällaisessa tilanteessa uhri saattaa kokea, ettei hänellä ole muita vaihtoehtoja kuin toimia tekijän edellyttämällä tavalla.⁸¹

⁷⁷ Nuotio 2025, s. 33.

⁷⁸ Kimpimäki 2021, s. 802.

⁷⁹ Jokinen – Ollus – Viuhko 2011, s. 63–64.

⁸⁰ THO:2013:8. Tuomiossa on otettu huomioon uhrin sosiaalisen verkon puuttuminen.

⁸¹ Nuotio 2025, s. 16.

5 Psyykkiselle kontrollille erityisesti altistavat haavoittuvuustekijät

5.1 Uhrin traumasidos

Tekijä aloittaa usein psyykkisen kontrollin hyödyntämisen muodostamalla ensin suhteen uhriin esimerkiksi esittämällä ystävää, mahdollista tulevaa kumppania tai ottamalla uhria kohtaan vanhemman roolin. Tällaisen suhteen eli traumasidoksen (trauma bonding) muodostumista edesauttavat erityisesti uhrin kokemus turvattomuus, turvallisten ihmissuhteiden puute sekä aiemmat traumaattiset kokemukset.⁸² Monilla uhreilla onkin taustallaan aiempaa kaltoinkohtelua ja muita traumaattisia kokemuksia.

Esimerkiksi seksuaalisen hyväksikäytön yhteydessä traumasidos voi johtaa siihen, että uhri kokee esimerkiksi parittajan pitävän hänen puoliaan, vaikka todellisuudessa kyse on hyväksikäytöstä. Tällainen vääristynyt kokemus voi vaikeuttaa hyväksikäytön tunnistamista ja siitä irtautumista.⁸³

Traumasidoksen merkityksen tunnistaminen on lisääntynyt, ja traumapsykologia on osattu ottaa uudella tavalla huomioon ihmiskaupanvastaisessa työssä.⁸⁴ Tästä huolimatta uhrien kokemia aiempia traumatisoivia kokemuksia saatetaan edelleen tulkita uhrin haavoittuvuutta vastaan puhuvina seikkoina, vaikka lain esitöissä ne on nimenomaisesti tunnistettu turvattomaan tilaan vaikuttavina seikkoina.⁸⁵

5.2 Uhrin tunneside tekijään

Uhrin ja tekijän välinen tunneside, kuten perhe-, pari- tai ystävyssuhde, voi merkittävästi altistaa psyykkisen kontrollin muodostumiselle. Vahvan tunnesiteen synnyttyä tekijä voi hyödyntää suhdetta suostuttelemalla uhria rikolliseen toimintaan ja painostamalla tätä vetoamalla heidän väliseensä suhteeseensa. Tunnesiteen vahvuus, painostaminen ja kiinnijäämisen pelko voivat yhdessä tehdä tilanteesta niin ahdistavan, että uhrin voi olla lähes mahdotonta irtautua siitä.⁸⁶

⁸² Ollus ym. 2024, s. 13–14.

⁸³ Ollus ym. 2024, s. 14.

⁸⁴ Ylikomi 2019.

⁸⁵ Koivukari ym. 2022, s. 131–132.

⁸⁶ Pihlaja – Piipponen 2023, s. 23.

Erityisen haastavaa hyväksikäytön tunnistaminen on parisuhteessa, jossa uhri ei välttämättä lainkaan tiedosta joutuneensa vakavan hyväksikäytön ja ihmiskaupan kohteeksi, koska tekijä on hänen oma puolisonsa.⁸⁷ Parisuhteessa ja avioliitossa tapahtuvan hyväksikäytön taustalla onkin usein psyykkisesti vahva tunnesidos, joka heikentää uhrin kykyä arvioida suhdetta ja omaa tilannettaan objektiivisesti.

5.3 Uhrin sosiaalinen syrjäytyneisyys

Syrjäytyneellä uhrilla ei välttämättä ole sosiaalista tukiverkkoa, joka auttaisi tunnistamaan tekijän manipuloivaa tai rajoittavaa käytöstä. Tällöin uhrin voi olla vaikea hahmottaa, mikä on normaalia ja mikä ei. Tekijät voivat hyödyntää uhrin syrjäytyneisyyttä esimerkiksi lupaamalla parempaa elämää, vaikka todellisuudessa uhri päätyy ihmiskaupan uhriksi. Lisäksi syrjäytyneisyys voi lisätä emotionaalista riippuvuutta tekijästä, joka osaltaan vaikeuttaa suhteesta irtautumista.⁸⁸

Syrjäytymistä voivat aiheuttaa muun muassa vakavat mielenterveys- tai päihdeongelmat sekä asunnottomuus. Tekijät käyttävät hyväkseen uhrin haavoittuvuutta ja saattavat valita uhreikseen henkilöitä, joita he pitävät helppoina huijata, harhauttaa tai manipuloida. Päihdeongelmaisen uhrin päihdeongelmaa voidaan jopa pahentaa, ja hänet voidaan värvätä tai pakottaa esimerkiksi rikolliseen toimintaan tai kerjäämään ulkomailla.⁸⁹

⁸⁷ Pihlaja – Piipponen 2023, s. 22.

⁸⁸ Pekkarinen – Ollus 2023, s. 30.

⁸⁹ Pekkarinen – Ollus 2023, s. 30.

6 Johtopäätökset

Yhteenvedona voidaan todeta, että ihmiskaupan uhreiksi ei ole tunnistettavissa yhtä uhriprofiilia, vaan uhrien kirjo on laaja. Tyypillisesti uhreilla esiintyy kuitenkin toistuvasti samankaltaisia haavoittuvuustekijöitä, kuten taloudellista turvattomuutta, maassaolo-oikeuteen liittyvää epävarmuutta tai aiempia traumaattisia kokemuksia, jotka kytkeytyvät usein kiinteästi uhrin ulkomaalaisuuteen ja joita tekijät pyrkivät käyttämään systemaattisesti hyväkseen määräysvaltaa käyttäessään.

Vaikka ihmiskaupan tunnistamisessa on viime vuosien aikana tapahtunut myönteistä kehitystä, ilmiö on edelleen merkittävässä määrin piilorikollisuutta. Ulkopuolelta voi olla vaikeaa tunnistaa onko henkilöllä ollut muuta mahdollisuutta kuin alistua hyväksikäyttöön. Uhrien tunnistaminen ei ole pelkästään rikosoikeudellinen kysymys, vaan se kytkeytyy myös perustavanlaajuisesti perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen. Tämä asettaa yhteiskunnalle velvoitteen kohdata ihmiskauppa laajana ja monimuotoisena ilmiönä sekä velvoittaa sitä ryhtymään aktiivisiin toimiin sen torjumiseksi ja ehkäisemiseksi.

Psyykkinen kontrolli on fyysistä kontrollia yleisempää ja vakavampaa, mutta sen tunnistaminen on vahvasti uhririippuvaista. Kontrollin seurauksena uhri saattaa olla kykenemätön tunnistamaan omaa uhriasemaansa tai kykenemätön hakemaan apua pelon vuoksi, erityisesti silloin, kun traumasidos, tunneside tekijään tai uhrin mahdollinen sosiaalinen syrjäytyneisyys vähentävät uhrin tosiasiallista mahdollisuutta toimia toisin.

Tarkastelun perusteella määräysvaltaan ottaminen ja psyykkinen kontrolli ovat tyypillisesti rakentuneet turvattoman tilan ja riippuvaisen aseman varaan, jotka puolestaan ovat suoraan tai epäsuorasti yhteydessä uhrin ulkomaalaisuuteen. Voidaankin perustellusti väittää, että uhrin ulkomaalaisuudella on merkittävä rooli psyykkisen kontrollin mahdollistajana, eikä ulkomaalaisuuden merkitystä ole toistaiseksi tunnistettu riittävän selkeästi oikeuskäytännössä tai viranmaistoiminnassa.

Edellä esitetyn myötä herää kysymys, annetaanko uhrin ulkomaalaisuudelle riittävästi painoarvoa arvioitaessa määräysvaltaan ottamista ja psyykkistä kontrollia sekä lainsäädännössä että myöhemmin oikeuskäytännössä. Tällä hetkellä vaikuttaa siltä, että hienovaraisimman psyykkisen kontrollin tunnistaminen on osoittautunut haastavaksi juuri silloin, kun se kytkeytyy ulkomaalaisuuteen liittyviin haavoittuvuustekijöihin. On syytä pohtia tulisiko määräysvaltaan ottamista ja psyykkistä kontrollia tarkastella nykyistä

johdonmukaisemmin nimenomaan ulkomaalaisuuden linssien läpi. Tämä voisi osaltaan merkittävästi tehostaa uhrien ulkomaalaisuuteen liittyvän ihmiskaupan ja psyykkisen kontrollin tunnistamista sekä oikeuskäytännössä että viranomaisissa.

Rikoslain ihmiskauppasäännöksen täsmentämisen tarvetta tulisi tarkastella sen kannalta, että uhrin ulkomaalaisuus ja siihen kytkeytyvät haavoittuvuustekijät, kuten kielimuuri, oikeudellinen tietämättömyys ja uhrin haavoittuvainen asema, tunnustettaisiin nimenomaisesti psyykkistä kontrollia vahvistavina tekijöinä. Tämä voisi osaltaan selkeyttää lainsäädäntöä ja yhdenmukaistaa oikeuskäytäntöä ulkomaalaisten uhrien tunnistamisessa.